

**ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ МИСТЕЦТВ
ІМЕНІ І.П. КОТЛЯРЕВСЬКОГО
МІНІСТЕРСТВО КУЛЬТУРИ ТА ІНФОРМАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ**

СПЕЦІАЛЬНИЙ КУРС

**ІСТОРІЯ, ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА ДИРИГУВАННЯ
НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ (ДЛЯ ОРКЕСТРУ НАРОДНИХ ІНСТРУМЕНТІВ)**

**Методична розробка за тематикою творчого мистецького проєкту
ДІЯЛЬНІСТЬ ОРКЕСТРУ НАРОДНИХ ІНСТРУМЕНТІВ
ХНУМ ІМЕНІ І.П. КОТЛЯРЕВСЬКОГО В ІСТОРИЧНОМУ ХРОНОТОПІ**

Автор-укладач:

Стрілець Андрій Миколайович

Творчий керівник:

**Снедков Ігор Іванович, професор,
заслужений діяч мистецтв України**

Науковий консультант:

**Шаповалова Людмила Володимирівна
доктор мистецтвознавства, професор**

Анотація

Спеціальний курс «Історія, теорія та практика диригування на сучасному етапі (для оркестру народних інструментів)» має надати здобувачеві системні знання, націлені на формування комплексу практичних навичок та ґрунтовних теоретичних знань щодо підготовки диригента оркестру народних інструментів на сучасному етапі вищої музичної освіти України.

Курс розрахований на здобувачів I-II освітньо-професійного рівня вищої освіти галузі знань 02 «Культура і мистецтво», спеціальності 025 «Музичне мистецтво». Тривалість курсу – 1 семестр.

Мета спецкурсу:

1. ознайомити здобувачів освіти з історичними передумовами діяльності оркестру народних інструментів в Харкові;
2. систематизувати теоретичні засади – модель підготовки диригентів, яка узагальнює структуру, функції і специфіку їх діяльності та відповідає вимогам мистецької освіти України на сучасному етапі.

Після проходження курсу здобувачі повинні **знати:**

- відомості про історичні передумови формування академічного оркестру народних інструментів ХНУМ імені І. П. Котляревського;
- роль К. Л. Дорошенка як фундатора школи диригування оркестром народних інструментів у Харківській державній консерваторії;
- персоналії видатних музикантів, які утворили механізм спадкоємності («вчитель-учень») у Харківській школі гри на народних інструментах;
- діяльнісний алгоритм практичної роботи диригента з оркестром народних інструментів;
- теоретичне підґрунтя універсальності та мультифункціональності диригентської техніки;
- функції диригентського жесту;
- психологічні особливості творчої діяльності диригента;
- специфіку диригентського мислення, пов'язану з дуалізмом його практичної діяльності;

- базові засади інтерпретаційної роботи диригента;
- основні напрямки формування репертуару для оркестру народних інструментів;
- періодизацію творчої діяльності оркестру народних інструментів ХНУМ імені І. П. Котляревського;
- жанрово-стильові пріоритети оркестру народних інструментів ХНУМ імені І. П. Котляревського на різних етапах його творчої діяльності;
- найбільш визначні зразки оригінального репертуару оркестру народних інструментів ХНУМ імені І. П. Котляревського.

Після проходження курсу здобувачі повинні **уміти**:

- окреслити основні періоди творчої діяльності оркестру народних інструментів ХНУМ імені І. П. Котляревського
- визначити особливості диригентської школи К. Л. Дорошенка;
- характеризувати діяльність видатних харківських виконавців і педагогів, які сформували виконавські школи на різновидах народних інструментів;
- висвітлити основні напрямки формування оригінального репертуару народних інструментів ХНУМ імені І. П. Котляревського;
- окреслити зміст роботи диригента на кожному з етапів його практичної діяльності (добір репертуару, дорепетиційна підготовка, репетиційний процес, публічний виступ);
- розкрити зміст поняття «диригентський жест як основний інструмент комунікації диригента з оркестром»;
- надати визначення термінам «диригентська аплікатура», «мануальна пластика»;
- пояснити роль диригентської волі в процесі психологічних контактів на всіх рівнях комунікації;
- розкрити зміст і значення *психічної саморегуляції* для диригента;
- прокоментувати (надати власне розуміння) визначення «*Диригування як мистецтво інтерпретації*» та «*Диригент як транслятор ідей композитора*».

Зміст спецкурсу (перелік тем):

Змістовий модуль 1. Історичні передумови формування академічного оркестру народних інструментів ХНУМ імені І. П. Котляревського.

1. Творча діяльність В. А. Комаренка у Харкові: період 20-х–40-х років ХХ сторіччя
2. К. Л. Дорошенко – фундатор школи диригування оркестром народних інструментів у Харківській державній консерваторії.
3. Персоналії видатних музикантів – виконавців та композиторів, які завдяки своїм творчим здобуткам створили підґрунтя Харківської школи виконавства на народних інструментах через механізм спадкоємності (в системі «вчитель-учень»).
4. Становлення студентського оркестру народних інструментів Харківської державної консерваторії у період 1950-х – початку 1960-х років.
5. «Золота доба» творчої діяльності студентського оркестру народних інструментів ХНУМ імені І.П.Котляревського (1970-ті – 1990-ті роки).

Змістовий модуль 2. Підготовка диригента оркестру

1. Алгоритм практичної діяльності диригента з оркестром народних інструментів: добір репертуару, дорепетиційна підготовка, репетиційний процес, публічний виступ.
2. Диригентський жест як основний інструмент комунікації диригента з оркестром.
3. Психологія творчої діяльності диригента.
4. Диригентське мислення: специфіка комунікації (формули спілкування).
5. Диригентська інтерпретація: завдання по створенню власної диригентської концепції.

Змістовий модуль 3. Творча діяльність оркестру народних інструментів ХНУМ імені І. П. Котляревського.

1. Основні принципи формування репертуару для оркестру народних інструментів.
2. Стратегічна місія харківських композиторів на етапі становлення (1950-ті – 1960-ті роки).
3. Жанрово-стильові пріоритети діяльності студентського оркестру народних інструментів (1970-1990 роки).

4. Критерії творчої діяльності студентського оркестру народних інструментів ХНУМ імені І.П.Котляревського в історичному хронотопі.
5. Новітній етап (2000-2020 роки): динаміка змін мистецької освіти у добу глобалізації.

Форми навчання

Теоретичне лекційне навчання, семінарські та самостійна робота. Лекційні, практичні, самостійна робота обов'язково.

Тематика семінарських занять

1. Історичні передумови формування академічного оркестру народних інструментів ХНУМ імені І. П. Котляревського.
2. Підготовка диригента оркестру: функції, структура та специфіка у світлі когнітивно-діяльнісного підходу.
3. Творча діяльність оркестру народних інструментів ХНУМ імені І. П. Котляревського.

Питання для самостійної роботи

1. Дайте оцінку діяльності В. А. Комаренка – видатного фундатора народно-інструментального мистецтва Слобожанщини першої половини ХХ сторіччя.
2. Які видатні диригенти початку ХХ сторіччя вплинули на формування диригентської школи в Харкові?
3. Які диригенти в різні роки були керівниками оркестру студентського оркестру народних інструментів ХНУМ імені І. П. Котляревського? Наведіть перелік.
4. Що таке психологічна саморегуляція диригента, яке значення вона має для практичної діяльності диригента?
5. Окресліть відмінності продуктивного та репродуктивного способів мислення. В чому полягає специфіка мислення диригента?

Орієнтовний перелік питань для підсумкового контролю

1. Які історичні передумови сприяли створенню оркестру народних інструментів у Харківському музично-драматичному інституті?
2. Хто був фундатором школи диригування оркестром народних інструментів у Харківській державній консерваторії?
3. На яких засадах відбувалася підготовка фахівців-диригентів оркестру народних інструментів у Харківській консерваторії?
4. Які видатні митці, інструменталісти-лідери, сформували виконавські школи на різновидах народних інструментів у Харкові?
5. Розкрийте зміст кожного етапу практичної діяльності диригента з оркестром народних інструментів (добір репертуару, дорепетиційна підготовка, репетиційний процес, публічний виступ).
6. Поясніть, в чому полягає мультифункціональність диригентського жесту?
7. Яким чином багатозначність диригентської мови відбивається на творчій комунікації диригента з оркестром?
8. В чому полягають психологічні особливості творчої діяльності диригента.
9. Як ви розумієте поняття: «диригент-інтерпретатор», «диригентська інтерпретація», «виконавська версія», «виконавська концепція». Які фактори впливають на диригентську інтерпретацію?
10. В чому полягає специфіка диригентського мислення?
11. За яким напрямками відбувалося формування репертуару для оркестру народних інструментів?
12. Окресліть періоди діяльності студентського оркестру народних інструментів ХНУМ імені І. П. Котляревського. За якими критеріями можна позначити *Status Quo* творчого колективу на сучасному етапі, що позначений соціокультурними зрушеннями та новітніми процесами комунікації (діджиталізації)?

Рекомендована література

Обов'язкова:

1. Башмакова Н., Кікас В., Федотов Ю. Формування культури оркестрового виконавства на народних інструментах: досвід державної академії музики ім. М. Глінки. *Мистецтвознавчі записки*. Вип. 33. Київ: НМАУ імені П. І. Чайковського, 2018. С. 390–397.
2. Бортник Є. Струнний інструментарій Слобідської України в минулому і сучасному. *Музична Харківщина* : збірник праць колективу авторів Харківського інституту мистецтв імені І.П. Котляревського. Харків : Харківська типографія № 13, 1992. С. 191-206.
3. Бортник Е., Савиных В. Кафедра народных инструментов Украины. Харьковский институт искусств имени И.П.Котляревского 1917-1992. Харьков : Харьковская типография № 13, 1992. С.197-220.
4. Горбаль Я. М. Комунікативні аспекти діяльності диригента. *Музичне мистецтво і культура*. Вип. 28 кн. 2. Одеса : ОНМА імені А.В.Нежданової, 2019. С. 106-117.
<https://doi.org/10.31723/2524-0447-2019-28-2.9>
5. Давидов М. А. Історія виконавства на народних інструментах (Українська академічна школа) : підручник. Київ : НМАУ ім. П. І. Чайковського, 2005. 420 с.
6. Давидов М. А. Проблеми розвитку академічного народно-інструментального мистецтва в Україні. Київ : Вид-во ім. Олени Теліги, 1998. 240 с.
7. Давидов М. А. Українська струнно-щипкове академічне мистецтво: функціонування, проблеми збереження та розвитку. *Академічне мистецтво оркестрів народних інструментів і капел бандуристів спеціальних музичних вузів України* : тези всеукр. наук.-теор. конф. (2 груд. 2005 р.). Київ, 2005. С.72-78.
8. Жарков О. М. Подвійна природа функціонування тембру в оркестрових творах: інтерпретаційний аспект. *Науковий вісник НМАУ імені П.І.Чайковського*. Вип. 29. Київ : НМАУ ім. П. І. Чайковського, 2020. С. 140-152.
<https://doi.org/10.31318/2522-4190.2020.129>
9. Каширцев Р. Г. Інструментування як чинник художньої інтерпретації у композиторській творчості. *Музикознавчий універсум. Наукові збірки ЛНМА імені М.В.Лисенка*. Вип. 42-43. Львів : ЛНМА імені М.В.Лисенка, 2018. С. 169-185.
<https://doi.org/10.33398/2310-0583.2018.4243.169.185>
10. Костенко Н. Е. Борис Александрович Михеев: монографія. Харьков: С. А. М., 2012. 180 с.
11. Костокрыз, С. О. Виктор Заболотный – интерпретатор первого украинского концерта для балалайки П. Гайдамаки. *Проблеми взаємодії мистецтва, педагогіки та теорії і практики освіти*. Вип. 40. Харків : ХНУМ ім. І. П. Котляревського, 2014. С. 192–204.
12. Кофман Р. Виховання диригента: психологічні особливості. К.: Муз. Україна, 1986. 40 с.
13. Кравец В. Этапы восхождения. Из истории музыкального образования в Харькове. *Проблеми взаємодії мистецтва, педагогіки та теорії і практики освіти*: збірник наукових праць. Вип. 18. Харків : Вид-во «Кортес», 2006. С. 22-44.

14. Лошков Ю. І. Володимир Андрійович Комаренко : монографія. Харків : ХДАК, 2002. 113 с.
15. Майденберг-Тодорова, К. І. Improvisational orchestra as an actual phenomenon of modern professional music. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв*. Вип. 3. Київ : НАКККІМ, 2019. С. 286–290.
16. Малий Д. М. Специфіка композиторського мислення в музиці останньої третини ХХ – початку ХХІ століть : дис. ...кандидат мистецтвознавства. Харків : ХНУМ ім. І. П. Котляревського, 2018. 218 с.
17. Мурза С. А. Диригентський жест як інструментально-виконавський феномен: компаративно-технологічний підхід : дис. ...кандидат мистецтвознавства. Одеса : ОНМА імені А. В. Нежданової, 2021. 196 с.
18. Ніколаєв В. Становлення диригентської школи. *Актуальні проблеми музичного і театрального мистецтва: мистецтво, педагогіка та виконавство* : збірник матеріалів науково-методичної конф. Харків : ТОВ «Стиль», 2001. Вип. 3. С. 56-58.
19. Ніколаєвська Ю. В. Інтерпретативна теорія музичної комунікації (на матеріалі творчості ХХ-початку ХХІ ст.) : дис...докт. мист: 17.00.03 / Одеська нац. муз. акад. імені А.В. Нежданової. Одеса, 2021. 396 с.
20. Плужніков В. М. К. Л. Дорошенко – дирижёр, педагог, просветитель : монографія / Харк. нац. ун-т мист. імені І.П. Котляревського. Харків : Колегіум, 2016. 338 с.
21. Русакова, Л. В. (Ed.) *Харківський національний університет мистецтв імені І. П. Котляревського 1917-2017* : мала енциклопедія (Vol. 1-2). Харків: «Водний спектр Джі-Ем-Пі», 2017. 1148 с.
22. Стельмащук З. М. Творча діяльність народно-інструментальних оркестрових колективів Тернопільщини другої половини ХХ – початку ХХІ століття. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка*. Вип. 2. Тернопіль : ТНПУ ім. Володимира Гнатюка, 2014. С. 50–57.
23. Стрілець А. М. Теоретичні засади виховання диригента оркестру народних інструментів. *Проблеми взаємодії мистецтва, педагогіки та теорії і практики освіти* : зб. наук. ст. Вип. 61. Харків. нац. ун-т мистецтв імені І. П. Котляревського; ред.-упоряд. Ю. П. Величко, Л. В. Русакова. Харків, ХНУМ, 2021. С 26-49.
24. Стрілець А. М. Формування оригінального репертуару для оркестру народних інструментів ХНУМ імені І. П. Котляревського як історична місія харківських композиторів (1950–1960)». *Проблеми взаємодії мистецтва, педагогіки та теорії і практики освіти*: зб. наук. ст. Вип. 60. Харків. нац. ун-т мистецтв імені І. П. Котляревського; ред.-упоряд. Ю. П. Величко, Л. В. Русакова. Харків: ХНУМ, 2021. С 216-238.
25. Трофимчук О. Сучасні тенденції розвитку гуртових форм народно-інструментального музикування в Україні. *Традиція і національно-культурний поступ*: Зб. Наук. Праць. Укладачі П.Г.Черемський, О.Г.Романовський. Харків: НТУ «ХП», 2005. С. 178-185.
26. Черноіваненко А. Д. Академічне музично-інструментальне мистецтво як предмет музикознавчої системології : монографія. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2021. 704 с.

Додаткова:

1. Беззубенко Ю. Гусман Ізраїль Борисович. *Енциклопедія Сучасної України*. Том VI. Київ : Національна академія наук України Наукове товариство ім. Т. Шевченка; Координаційне бюро Енциклопедії Сучасної України НАН України, 2006. С. 679.
2. Єргієв І. Д. Артистичний універсум музиканта-інструменталіста кінця ХХ – початку ХХІ століття : автореф. дис. ...доктор мистецтвознавства. Київ : НМАУ ім. П. І. Чайковського, 2016. 37 с.
3. Карась С. О., Катрич О. Т. До питання технічних особливостей сучасного баяна. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв*. Вип. 4. Київ : НАКККІМ, 2018. С. 276–280.
4. Остапчук Н. М. Неофольклористичні тенденції у творчості баяністів-акордеоністів ХХ ст. *Мистецтвознавчі записки*. Вип. 36. Київ : НМАУ ім. П. І. Чайковського, 2019. С. 231–234.
5. Ракочі В. О. *Оркестр у музичному просторі Європи XVII-XXI століть. Витоки. Трансформації. Концепції* : монографія. Київ: КМAM ім. Р.М.Глієра. Ніжин. Чернігівської обл.: ПП Лисенко М. М., 2020. 352 с.
6. Сташевський А. Я. *Специфіка виражальних засобів в українській музиці для баяна (остання чверть ХХ – перше десятиріччя ХХІ ст.)*. Автореф. дис. ...доктор мистецтвознавства. Київ : НМАУ ім. П. І. Чайковського, 2014.
7. Федун І. Композиційні особливості західноукраїнської традиційної інструментальної ансамблевої музики. *Проблеми етномузикології*. Вип. 15. Київ : НМАУ ім. П. І. Чайковського, 2020. С. 42–53.
8. Шаповалова Л. В. Духовная реальность музыкального произведения и методы её познания. *Проблеми взаємодії мистецтва, педагогіки та теорії і практики освіти. Когнітивне музикознавство* : зб. наук. ст. Вип. 40. Харків. нац. ун-т мистецтв імені І. П. Котляревського; ред.-упоряд. Л. В. Шаповалова. Харків: Видавництво ТОВ «С. А. М.», 2014. С. 11-32.
9. Adenot, P. The orchestra conductor. *Transposition* [Online], 5 | 2015, Online since 22 November 2015, connection on 30 July 2019.
DOI : 10.4000/transposition.1296
<http://journals.openedition.org/transposition/1296>
10. Biasutti, M. Orchestra rehearsal strategies: Conductor and performer views. *Musicae Scientiae*. 17(1), 2013. P. 57–71.
DOI: 10.1177/1029864912467634
<https://www.researchgate.net/publication/258173330>
11. Chernoiivanenko, A. D. Instrument-images in musical science and practice. *Music semiology: categories and methods: collective monograph* / A. I. Samoilenko, S. V. Osadcha, O. Ohanesova-Hryhorenko, L. I. Povzun. Lviv-Torun: Liha-Pres, 2020. P. 113–131.
12. Mannone, M. Introduction to gestural similarity in music. An application of category theory to the orchestra. *Journal of Mathematics and Music*, 12 (2), 2018. P. 63–87. DOI 10.1080/17459737.2018.1450902
13. Murza, S. Conductor's gesture as an object of semiotic analysis. *Музичне мистецтво і культура*. Одеса, 1(29), 2019. P. 42-51.

<https://doi.org/10.31723/2524-0447-2019-29-1.4>

14. Poggi, I. & D'Errico, F. & Ansani, A. The conductor's intensity gestures. *Psychology of Music*, 2020. P. 1–20. <https://doi.org/10.1177/0305735620963179>. Retrieved from https://www.academia.edu/44982492/The_conductors_intensity_gesture
15. Reizabal, M. & Benito, M. Latent structure of gestures in orchestra conducting students under self-observation conditions. *Research Studies in Music Education*, 41 (2), 2019. P. 236–258. DOI: 10.1177/1321103X19843204 [in English].
16. Serhaniuk, L. I., Shapovalova, L. V., Nicolaievskaya, Y. V., & Kopeliuk, O. O.. Genre in the music communication system and the artist's mission. *Linguistics and Culture Review*, 5(S4), 2021. P. 218-233.
<https://doi.org/10.37028/lingcure.v5nS4.1575>